

SZOCZIOLÓGIA.

ELSŐ RÉSZ

HATODIK FEJEZET.

I.

Az előbbi fejezetben azt mutattuk ki, hogy az emberek együttélésének a struktúrája kezdetben — ép úgy mint a sejtek együttélésének a struktúrája, a legkezdetlegesebb állati testekben — egy bizonyos feszültség folytán került egyensúlyba, a mely feszültség onnan eredt, hogy mindegyik egyén a másiknak a protoplasmáját el akarja ragadni és pedig ellenérték nyújtása nélkül. Ebben a feszültségben aztán az egyensúlyt az tartja fenn, hogy csak olyan egyének élhetnek benne, a melyek a kellő egyéni ellenállással bírnak. Azaz a kezdetleges társas szerveződésekben az egyének értéke, fenmaradó képessége a többiek között legfőbbképen attól függött, hogy mennyire tud ellenök, az ő — nevezzük nevén — rabló szándékaik ellen védekezni. Ez pedig a harcias képességektől függött, a mint valójában a kezdetleges társas szerveződés az egyének harcias képessége, értéke szerint alakult. Ez a szerveződés érvényesült ugyan a más, idegen törzsekkel szemben való védekezés céljaira is, azonban maga a belső szerveződés rendje volt főleg az, a mely ezen képességek által tartatott fenn.

És nem úgy mint a későbbi fejlettebb szerveződésben, amikor is már nem a harciaskodó képességek határozzák meg az egyének helyét, hanem a termelő értékei. Azaz az ő termékeinek amaz értékei a minővel ezek a termékek kicserélődése folya-

mataiban bírtak. Ki mennyivel magasabb értékű terméket termel, annál többet vagy több értékűt tud: — most már beváltani, és nem pedig elragadni, elrabolni a többitől. Szóval a harcias rablások tendenciái között élő feszültségek helyébe mindinkább a beváltó cserefolyamatok lépnek az ő termék-értékeikkel.

A kereszténységet megelőző görög korszakban tűnik fel először — ennek a fejlődésnek a során — a régibb struktúráktól eltérő új természetű struktúrának a képződése, a kölcsönös egyéni viszonyok organizációjának egy új módja. Lassankint megindul a harci összefüggés felbomlása; többé nem a harci értékek határozzák meg az individuumok szerepét, nem a harci központok intézik az értékek elosztását; a harci tevékenységek elvesztik becsületüket és az individuumok egymáshoz való sorakozásának egészen más módja képződik, mint az volt, mikor az individuumok a legnagyobb hadakozó értékek körül csoportosultak s így létesítették az alárendelt fokozatok általános egyensúlyát.

Minden korábbi mérveket meghaladó anyagkeringés útján egy egészen új szövet támadt, az a kozmopolitikus kultúrélet, mely a római világalom előtt virágzott fel. A kulturanyagforgalomnak új pályái nyíltak a régi, harci struktúrák fölött és megszabadulva a harci tevékenységek nyűgétől, új, sajátos cserefolyamatokat indítottak meg a termékek és pótló-értékek kölcsönös beváltására. Többé nem a régi uralkodók vonták egy központba és intézték az anyagforgalmat; az anyagforgalom olyan individuumok felé irányult, a kiknek leginkább megvoltak a képességeik, hogy terméket pótló-érték fejében átvehessenek. Ezekhez illeszkedtek most már az individuumok tevékenységei és ily módon az individuumok csoportozatai az illetők termelő-értékeihez mérten centralizálódtak.

Az anyagforgalom ez új pályái közvetlen pótlékot nyújtottak a termelő-értékért, a nélkül, hogy a pótlék előbb, a feszültségek kiegyenlítődéseinek bizonyos föltételei szerint, szétosztásra és a kiegyenlítődések céljára fordítottatott volna. Mind dúsabban áramlottak e pályákon a kultúra életanyagai. E pályák körül kereste minden egyes individuum a maga tevékenységeinek megújulását, a maga életműveleteinek pótlékát. Az alacsonyabb termékek nem magasabb fokú harci értékekké változtak át, hanem nagyobb ható erejű kulturtermékekké és minél nagyobb értékű termékeket hozott létre egy individuum, annál közelebb jutott a pótló-értékek forrásaihoz.

Így nőtt nagyra az egészen új fajta struktúra, a melyben az individuumok oly módon szerveződtek, hogy a kölcsönös viszony, a vonatkozás az egészhez, tehát az individuum helye a szervezetben, azoktól az értéktermékektől vált függővé, melyeket az individuum bevitt a forgalomba és azoktól a pótló-értékektől, melyeket cserében kapnia kellett, hogy testi összetartozását, általános vonatkozásait csupán az anyagcsere kiegyenlítődének az útján fenntarthassa.

Így keletkezett a régibb, harczyi struktúra helyett egy magasabb rendű struktúra; magasabb volt pedig ez a struktúra, mert az organizációja magasabb fokú értéktermelést tett lehetővé; és tényleg ki is fejlődött abból a kozmopolitikus korszakból az óriási római világbirodalom a maga mérhetetlen termelésével.

II.

Kimutattuk, hogyan fejlesztette ki ez a kozmopolitikus, struktúrájára nézve egészen a termelés értékei szerint szerveződő kulturszövet azt az irányzatot, hogy egy egységes anyagkeringést létesítsen mindazokból a különböző eredetű kulturanyagokból, melyek a szövet többrendbeli részének idegen elemeket foglaltak magukban. Kimutattuk, milyen módon vált az egész kereszténység keletkezésének föltételeitől, fiziológiailag és anyagilag, egy általános törekvés az egész kulturszövet kozmopolitikus egységére. Egységet vinni be az egész szövetbe, teljes egységet az anyagcserebe: ez volt ennek az új kulturorganizációnak kialakulásában is a fiziológiai irányzat.

Kimutattuk, hogyan és miért irányult az anyagforgalom központi nehézkedése Róma felé és e nehézkedés következtében hogyan képződtek ki végre éppen itt ennek az új kulturtestnek a központi készülékei.

Vizsgálódásaink célja volt megállapítani, hogyan kerültek össze idegen anyagi kulturállományok — éppen e gravitáció folyamán — mely központ alakítására irányult.

A gravitáció pontján a kulturállományoknak egymásra idegenül ható elemei mind érintkezésbe jutottak egymással. Az anyagcsere kiegyenlítődébe, a mint az künn a szövetben a termelt értékekhez képest szerveződött, mind kevésbbé és kevésbbé tudott lebonyolódni, még pedig abban a mértékben,

a mint ennek a kiegyenlítődésnek a gravitáció ponthoz minél közelebb kellett végbemennie, mert egyúttal az összes idegen anyagi elemek hatásai is közelebről és erősebben érvényesültek. Megmagyaráztuk, hogyan tűnnek el künn a szövetben az idegen elemek; az általános forgalom vezető csatornáit azokat egyszerűen nem veszik föl. Minél közelebb tódultak mindannyian a nehézkedés ponthoz rákényszerítve az egységes összekapcsolódásra, annál élesebbé váltak az ellentétek és különbözőségek, a melyeket a római birodalom összefogott.

Róma görög kultúréletet vont magába; a görög kultúrélet legbecsesebb értékanyagai oda özönlöttek. A régibb hellén kultúra anyagi alkotásai és a belőlük tovább fejlesztett újabb alkotások mind oda jutottak. Róma egyiptomi elemeket vett föl s velők olyan alkotásokat, melyeket a kozmopolitikus, alexandriai élet gyúrt át az egyiptomi elemekből. De fölvelt Róma ibériai, karthágói, germán elemeket is, a melyek előbb mind a világbíró Eómában közkeletű értékeké igyekeztek önként átváltozni. Róma azonban nem tudta ezeket úgy átalakítani, hogy például az egyiptomi termékek áramlata, mondjuk Ibériában, Germániában, Galliában vagy más valahol egyenlő fajta pótló-értéket képezhetett volna. Valami érték nem volt Korinthusban, Galliában vagy Karthágóban egy és ugyanaz az érték. Ezek az értékek, mint a termelés pótló-értékei mindig tökéletleneknek bizonyultak. A míg a forgalom önként ment végbe, s a termékek és értékek — a szerint a hogy az individuumok itt vagy amott erre a csereforgalomra hajlamosak voltak — simán cserélődtek ki, addig csak megvolt egy bizonyos általános anyagcsere, ha nem is volt tökéletesen kifejlődve. A nehézkedő ponthoz közeledve ez a tökéletlenség mind jelentősebb lett, mind erősebben nyilvánult, s egy ibériai termékért nem voltak megszerezhetők a hellén termelés értékei, a hellén termelés értékei nem feleltek meg az ibériai értékeknek; általán a két fél között egy egyenes termék-értékcsere nem volt közvetlenül kiegyenlíthető, legalább nem a mindkét oldalon egy értékű pótlásnak az útján. Ibériában olyan élettevékenységek voltak gyakorlatban, melyeknek ott értékök volt, melyek azonban a hellén termelésre nézve értéktelenek voltak. Ezeket lehetetlen volt egymással kicserélni egy önkéntes forgalomnak az útján. A hellén élettevékenységeknek nem volt semmi értékök az iberia termelt értékekre és viszont. A mi az ibériai termékeit-értékekből önként átfolyt Görögországba, s ott a görög értékekkel

önként kicserélődött, az még beléphetett a csereviszonylatokba, bizonyos értékforgalomba; de az ibériai termelést és hellén termelést egységes, általános kiegyenlítődesre juttatni, az már lehetetlen volt.

Míg az egész szövet organizációjának az lett volna a célja, hogy önkéntes egyensúlyt létesítsen termelt- és pótló-értékek közt, ez az egyensúly a nehézkedő ponton, ahol az összes idegen anyagi hatások találkoztak, legkevésbé tudott megvalósulni. Az önkéntességre itt voltak legrosszabbak a viszonyok.

Az általános organizáció, mely künn a szövetben kifejlődött, a következő volt: az individuumok mind a saját termelt-értékeikhez képest jutnak pótló-értékekhez; ezek a termelt-értékek vagy a nyers anyagok átváltozása által támadtak vagy úgy hogy a csekélyebb értékű termékek, egy vagy más után magasabb értékűekké váltak; most akár bizonyos egyéni, másokra nézve becses tulajdonságok járulnak hozzájuk, akár messzebről érvényesülnek összetettebb hatások a termékekkel szemben, ható értékük ezáltal nagyobb lesz; ez pedig a kereskedelmi műveletek révén megy végbe. Tehát az egyik individuum a másikhöz a maga termelő képességei szerint sorakozott. Ez az általános organizáció akadt meg a legnagyobb fokú nehézkedés pontján. Nem képződhetett ki központi csoportosulás — újabb intézmények, készülékek csirája — olyan individuumok által, a mely individuumok a termék és pótló-érték kicserélésének útján együttesen létesítenek bizonyos kiegyenlített forgalmat az egész szervezet érdekében.

Világosabb megértés végett, ezt úgy kell képzelnünk, hogy például bizonyos individuumok azzal foglalkoznak, hogy bizonyos hellén termékeket Rómával kicserélnek; ezeknek cserében természetesen pótló értéket kell szállítaniok Görögországba. Szükséges, hogy ez értékek görög mérték szerint egyenlítsék ki egymást. Így most anyagkeringést létesíthetnek és a tevékenység megkapja a maga pótlékát a hatványozott görög termelt értékekben, a mennyiben ezek hatása egészen Rómaig terjed. Más individuumok ismét ibériai termékek forgatásával foglalkoznak. De azok az értékek, melyek Görögországgal szemben rendes pótlékul szolgálhatnak, Ibériával szemben már túlságosan nagybeesűek és érettök Ibériából olyan termékek folynak be, a melyek, Görögországban termelve, sokkal nagyobb értékű pótlékot kívánnak. Rómában például Görögországból

ipari termékeket, Ibériából pedig földművelési termékeket cseréltek be. Ilyen körülmények közt bizonynyal senki sem óhajt Görögországból gabonatermékeket beszerezni, mikor Ibériából sokkal olcsóbban beszerezheti, a hol a pótló-értékeknek egészen más a ható erejük. Így Görögországban megbénul a földművelési műveletek egész sora, mert kizáródik pótló-értékek élvezetéből. Ez aztán zavarólag hat a görög individuumok többi műveleteire is. Nem szerezhetnek maguknak semmi pótlékot, mert ipari és művészeti termékeiket Ibériáig kénytelenek csereforgalomba vinni, ott azonban értéktelenek, mert Iberia semmire sem becsüli a hellén termékeket. Ibériai gabona és hellén ipar nem elégítheti ki egymást. Azok az individuumok, a kik ibériai gabonát vásároltak, soha sem vesznek egyszersmind hellén ipari cikket is, hogy ott elhelyezzék.

Nem olyan az eset mint pl. ma a modern világban, a mikor mondjuk Anglia hasonlóan egyesít legkülönbözőbb eredetű termékeket. Ámde Anglia már eleve az ő kész organizáltságába csak olyan értékanyagokat vett fel, a melyek az ő gazdasági szervezetének, termelő műveleteinek megfelelőek voltak. Míg ellenben Róma, midőn a világ központja lett, csak most akart bizonyos központi folyamatokat alakítani olyan kulturanyagokból, a melyek nem ott képződtek, hanem szerteszt.

Ehhez járul még, — s ebben áll az idegen anyagi kulturállományok fiziológiai hatása — hogy az ibériai termelésből származott értékek egész másféle tevékenységeket istápoltak, újítottak meg és pótoltak, mint a görög eredetű, termelt-értékek. Mert azoknak az individuumoknak vagy csoportoknak, a melyek görög termékeket forgattak, már egy rendszeres, görög kulturális kereskedelem műveleteit kellett végezniök. Míg azoknak, a kik ibériai termékek forgatásával foglalkoztak, ott egészen más műveleteket kellett kifejteniök. A fejlődésnek ez a fokozata még közelebb állott a régibb harczy fokozatokhoz. Az értékforgatás még egy némely harczy tevékenységgel kapcsolatosan ment végbe — s az illető individuumok még ilyen műveletet végeztek.

Minden irányban szükség volt egy vagy más módon egyéb tevékenységek kifejtésére is, nem csupán arra, hogy kiegyenlítőds létesüljön a pótló- és a termelt-értékek közt.

Így a nehézkedés központján olyan individuumok és csoportok kerültek egymás mellé, a kiknek a leghathatósabb kulturanyagi szerepeik voltak, a kik mindenfelől már a leg-

nagyobb fokú értékeket hozták magukkal; ezek most egymás közt anyagcserét igyekeztek létesíteni, mindegyik természetesen a maga külön tevékenységeinek céljából. A kik ibériai anyagok iránt érdeklődtek, a saját harczy folyamataikat akarták föntartani, a kik pedig görög iránt, azok merőben kereskedelmi célokra törtek, a melyekre nézve a harczy törekvés hátrányos volt; az egyiptomi érdekelteknek talán politikai vagy dinasztikus céljaik voltak, a szerint a mint egyik vagy másik kulturanyagnak bece volt Egyiptomban. így kerültek együvé az egymást mind zavaró különféle hatások és átalok megalakult annak az új szövetstruktúrának továbbképződése, a mely pedig már odakünn többé-kevésbé, de mégis általán önkéntes fejlődésnek indult, s ez a fenakadás éppen az általános anyagnehézkedés központjában történt, a hol a pótló-értékek kiegyenlítődése a termékekkel, a termelés értékének megfelelően, a legkevésbé tudott végbe menni.

Minél nagyobb mérvű lett a kulturanyagok nehézkedése Róma felé, annál jobban kitűnt az ellentét az idegen anyagi hatások között. Azon emberek mellett, a kik saját kulturtevékenységeik által gazdagodtak meg, olyanokat találhatni, a kiket a tartományokban véghezvitt rablásuk juttatott óriási vagyonhoz, vagy olyanokat, a kik távoleső népek törzsfőinél, királyainál végeztek dúsan jövedelmező különös vállalatokat. Ott volt továbbá a rabszolgák útján való termelés. Némelyek valósággal harczyas kereskedelmi organizációkat létesítettek s úgy boldogultak. Hogy fejlődhetett volna ki ottan egy egységesen működő készülék, olyan anyagcsere céljára, a mely az egységes pótló-értékeket a termeit-értékeknek megfelelően osztotta volna szét az egész kulturtestben?

Ilyen központ éppen a nehézkedés pontján, az idegen anyagi hatások következtében, egyáltalán nem képződhetett.

A feszültség tetőfokán, a mi a nehézkedő ponton érvényesült, mind inkább föltétlen szükségessé vált, hogy valamelyes organizáció létesüljön. Már most, hogy vájjon a már említett harczy szervezetű feszültségek cenztrális pontjait egyes individuum, például király foglalja el, vagy pedig, a mint már erről is volt szó, többen, de mind ugyanazt a funkciót végző individuumok tartják elfoglalva, mint a köztársasági államformánál: az fiziológiailag egyre megy. A fődolog, hogy létesüljön valamelyes új organizáció, miután az újabb Rómában felbomlott a régibb latin harczy organizáció a maga egyes ural-

kodójával vagy uralkodóival. Az újabb vagyon birtokosai pedig, a kik az új protoplasmikus folyamatok révén lettek gazdagok, mind közelebb és közelebb jutottak a központi funkciókhoz. A mi határozottan arra vall, hogy a termelés központi csoportosítása központi funkciók gyakorlására törekedett.

Csakhogy a központi nehézkedés legmagasabb feszültségi fokán ebben az irányban semmiféle kiegyenlítődés nem létesülhetett. Központi organizációra volt feltétlenül szükség, mert anyag-fiziológiai okokból, a szövet új önkéntes organizálódó hajlamához képest más fajta nem is volt lehetséges; s ekkor az történt, hogy e feltétlen szükségesség hatása alatt ismét létrejött egy organizáció, a mely így megfelelt a központban egyesült individuumok egyéni feszültségének, a mely azonban az egyéni feszültségi értékek korábbi fiziológiai típusával birt s azoknak a harci képességeknek alapján épült föl, a mely képességek az egyéni irányzatok egyensúlyában a terméket pótlék nyújtása nélkül szedték el s így vagy úgy, de az egyensúlyt fenn-tartották.

Ismerjük a primordiumok működését: a mikor ugyanis az élet már nem tarthatja fenn magát egy magasabb fejlettségű formában, visszatér a primordiális, a régebben kifejlett formákhoz. Ismerjük a visszaesés tünetényeit a fiziológiai életben is: egy régibb fejlődési fok bizonyos tipikus képződményei a magasabb szervezetű testben ismét megjelennek. Így az említett jelenség is a kultúra életében egyszerű visszaütés, visszaesés egy régibb organikus típus felé.

Látjuk tehát, hogy a kulturtestben, a mely már az új kulturfolyamatok szerint szerveződött, azon a ponton, a hol e folyamatok már nem tudtak kiegyenlítődni, még egyszer előtűnt az ősi típus, a *militaris* organizáció, létrehozva a testi anyagélet általános egyensúlyát. A régibb kultúrákat mind meghaladó, új, föllendülő kultúrának összes legfőbb termékei a központban ismét katonai feszültségi értékek anyagaivá változtak át s így aztán megjelent a római, a caesari militarizmus.

De éppen ez ősi visszautas — a mi általán ismertető jele valamely organizmus fejletlenségének vagy hibás fejlődésének — ez volt a forrása a bekövetkezett patológiai állapotnak is.

III.

A vagyoni értékek ebben az új kozmopolitikus világban keletkezésük szerint már nem akként képződtek, hogy a harcias képességek szerint tömörültek volna az egyének körül. Hanem e tömörülés a szerint ment végbe, a minő értékmeny-nyiséget a cserefolyamatok útján tudott kiki összehalmozni. Ilyen természetű mind magasabb értékek hatottak a központ felé. Most ezeket az értékeket a központi hatalom nem dolgozta fel ugyanilyen értelemben a test számára az általános kiegyenlítődség céljából, többé nem foglalta össze, úgy hogy ugyanezen termelés ellenértékei kerültek volna onnan vissza, nem alkalmazta a termelés megújítására, azokat többé nem egyesítette a termelő műveletek kiegyenlítésének értékei gyanánt. Ezek az értékek most ismét katonai értékekké változtak át.

Ez az átváltozás a régibb katonai típus szerint ment végbe, a mikor ugyanis az organizáció egyensúlya nem a termelés értékeinek nyomán jó létre, hanem feszültségi értékek támadnak azzal az irányzattal: hogy értékanyagokat pótlék szolgáltatása nélkül elragadni, hogy ellenállást lehessen kifejteni. Míg künn a szövetségben az anyagok és termékek értéke attól függött, hogy mennyire alkalmasok kulturtermelő folyamatokra, magasabb ható erejű termékek becserélésének műveleteire; az anyagok és termékek ily módon egyszersmind az illető anyag-értékek kulturtermelő tevékenységeinek pótlékául szolgáltak: azalatt most a központi hatalom az anyagokat nem termelő rendeltetésűk értékei szerint alakította át, hanem a katonai célokra és folyamatokra való alkalmatosságuk szerint.

A szövet odakünn már új organizáción dolgozott, az individuumok egymás mellé sorakozásának egészen új rendjén, a mennyiben azok, a kik tevékenységeikben magasabb fokú termelt-értékeket létesítettek, közelebb jutottak a pótló-értékek áramlataihoz és ilyen irányban, a harci rendszer fölé kerekedve, az egész struktúra átalakult. A központ azonban más irányban szerveződött és fejtette ki hatását az értékkeringés csatornáira: olyan tevékenységek, a melyek a központ katonai organizációját istápolják, olyan individuumok, a kik a katonai egyensúlynak megfelelő értékeket termelnek, általán a katonai funkciók azok, a melyek a keringés csatornáihoz közelebb nyomulnak.

Ez a kép a római caesarismusban könnyen fölismerhető. A központban a caesari berendezés a Caesarral, csakhogy ez már nem a régi idők harczias hőse, hanem az a személyiség, a ki a termelt-értékek legnagyobb bőségét vonzza a központi hatalom körébe. És ezt nem úgy teszi, mint a hogy az értékek künn a szövetben önként csoportosulnak s a termelés annak jut, a ki érette cserébe a legtöbb pótló-értékkel látja el az általános anyagkeringést — hanem a maga katonai organizáczójának útján erőszakkal ragadja magához a termelt-értékeket az egész szövetből. Kiküldi a maga hadvezéreit, hogy termelt értékeket szerezzenek, organizációját mindjobbban kiterjeszti az anyagkeringés csatornáira felé s hadvezéreit azokra a pontokra helyezi, a hol a csatornák egymásba torkolnak, hogy az értékeket onnan egyenesen a központba szállítsák. A hadvezérek meggazdagodnak. Mert a legbecsesebb pótló-értékek nem a termelés, hanem a katonai műveletek számára jutnak; értékeivé válnak azon katonai erőknél, a melyek pótlás nélkül fogyasztják az anyagokat.

Látni az eltérő fiziológiai irányzatot a test és a központi szervezet között. A következmény nem lehetett más mint szervezeti fölbomlás.

Határozzuk meg a kétféle irányzatot ilyen módon: a kulturtest szövete kulturtermelő értékeket hozott létre, a központi rendszer pedig magához vonta ez értéksynthesis anyagait, melyeket a központi szervezet most átalakított és mint katonai értékeket, mint katonai synthesis anyagait küldte szét a testbe.

Az eredmény az lett, hogy a hová a szövetben a központi hatalom csak kiküldte a maga katonai értékeit, ott mindenütt katonai tevékenységek támadtak, olyan műveletek, a melyek megfelelték a caesari szervezet irányzatának. így az értékek, melyeket a szövet a maga kulturtermelő tevékenységével létre hozott, olyan tevékenységekre használtattak föl, a melyek magukhoz ragadták a termelésnek járó pótléket. És minél inkább kimerült ez a pótlék, a katonai folyamatok annál tevékenyebbek lettek — mert annál többet emésztettek föl a termelés értékeiből s annál elevenebben kellett működniök, hogy tevékenységeiket megújíthassák.

Így a termelő tevékenységek, a melyeknek mind kevesebb pótlék jutott, mind gyöngébben és gyöngébben újultak meg, míg végre megszűntek.

A hol pedig a termelő tevékenység megszűnt, ott megszűnt azon értékanyagok odaáramlása is, a melyek azelőtt katonai anyagokká változtak s így egyszersmind a katonai tevékenységek megújítására szolgáltak.

Az összes kulturtermő tevékenységek elidegenítésével egyidejűleg, a kereszténység hatása alatt, a legteljesebb mértékben nyilvánuló organikus aversio támadt a militarizmus, minden harci tevékenység ellen; mert hiszen a militarizmus volt a megölő, a mérgező anyag, benne rejlettek egyesülve mindazok az idegen anyagi hatások, melyekről előbb szóltunk, s a visszasesés öröklött hajlamával ezt az anyagot szórta szét a központi szerv az egész organizmusba. Ez volt a sajátképi kórananyag.

S a mint a kereszténység organikus ellenszenve föltámadt e kórananyag ellen, éppen olyan mértékben támadt a kórananyag hevessége az aversióval elforduló, életerejökben egészen elsatnyult individuumok ellen és a kórananyag kiirtotta, szétrombolta őket, a hol csak érintkezésbe jutott velök.

De a központi szerv individuumai, a kik a kórananyagot a külső szövetbe vitték és a központi szerv tevékenységeit fenn tartották, magok is pótlékra szorultak tevékenységeik fejében. Ők nem termeltek semmi értékanyagot és élettevékenységeik pótlócai a kulturtermelő individuumok értékanyagaiból kerültek ki. Csakhogy ez értékanyagok termelése mindinkább megszűnt. És az elsatnyultakhoz képest még életerős individuumok, a kik a kórananyag terjesztői voltak, most már csak abból meríthettek maguknak új erőt, a mi kultur-protoplasma, kultur-vagyoni állomány mint készlet, tartalék egyáltalán található volt a kulturtestben. Megkezdődött tehát a kizsákmányolása minden értékanyagnak, minden kultur-protoplasma állománynak a katonai tevékenységek céljaira, s a mi hiány támadt, azt nem pótolta semmiféle termelés. A kórananyag fölemésztette az életanyagok, a protoplasmák tartalék-készletét.

S meddig tart még a kórananyag tombolása, s meddig az életképessége azoknak az individuumoknak, a kik a kórananyagot magukban hordják? A míg a tartalék-készletek el nem pusztultak. Mert, ha már e készleteket is elhasználták, akkor éhen vesznek a kórananyagot hordozó individuumok, elgyöngülnek, megbénulnak s éppen úgy tönkremennek, mint azok az individuumok, a kiknek életét ők emésztették föl.

S most, midőn a kórananyag hordozói ily módon elsatnyult állapotban vannak, megkezdí a test a maga működését: a kór-

anyag kiküszöbölését. Az élet megalakult típusának tulajdonképeni képviselői: a termelés, a produktivitás szerint élők szerveződését magukban hordozó egyének igaz, hogy elsatnyultak, elgyöngültek, erejüket elvesztették; de éppen ily állapotban vannak most a kóranyag hordozói.

A teremtés itten a maga örök tevékenységének egy új ciklusába kezdett. Az a lépés, mely egy előbbi alacsonyabb fokú szervezettől egy más, élettevékenységeiben új fajta szervezethez vezetett, nagyon is rohamos volt; mély és nagy átmeneti válságnak kellett lefolynia, mielőtt az organikus életnek ez az új ciklusa a maga teljes egészében fejlődésnek indulhatott.

Látjuk, miként tombol a középkorban a kóranyag, a militarizmus. Látjuk, hogy a kóranyag hordozói miként emésztik föl a kulturtest minden tartalék-készletét. Látjuk végre, hogyan jut a lovagkor a kiéhezés állapotába, hogyan gyöngül el, bénul meg, hasonlatosan azokhoz az individuumokhoz, a kiknek vagyoni protoplasmatermeléséből maga is élősködik.

És most, a lovagvilág e gyöngye, elerőtlenedett állapotában a kulturtest ismét megkezdte a maga termelő tevékenységének kifejtését. A kulturális kóranyag hordozói éppen úgy elsorvadtak, megbénultak, mint azok, kiknek életén magok is élősködni akarnak. A termelő individuumok minden protoplasma nélkül maradtak, éppen úgy mint azok is akik a kóranyagot tovább terjesztették. De a pillanatban, a mikor ismét a legcsekélyebb protoplasma birtokába jutottak, már is új életerő támadt bennök, a mely által erősebbek és az ellenállásra képesebbek lettek, mint a kóranyag terjesztői. — És itt van azon pont, a midőn megkezdte az organizmus a kóranyag kiküszöbölését. Itt kezdődik a rabló, harcias funkciók, a lovagvilág kiküszöbölése a produktív folyamatok közül. És a história új szakasza ezzel indul meg.

A szervezet a kereszténység állapotában esett át a betegségen. Az általános organikus fájdalomnak a kereszt volt a kifejezője.

Megtaláltuk e betegségben a válság összes patológiai tüneteit és a fokozódást is egészen addig az időpontig, a mikor végre a kóranyag kiküszöbölése megkezdődik.

Tény, hogy a test az egész idő alatt rettenetesen szenvedett, a kórság kiéheztetésében fölemésztette önmagát. Tény, hogy a keresztény szervezetben a valóságos kiéheztetés minden fiziológiai tünetét föltaláljuk. A hajótörötteket gyakran utoléri

az általános éhhalál borzasztó sorsa. Legelőször is a rendes szellemi tehetségek összefüggése semmisül meg, az együttes műveletek legmagosabb fokú és egyúttal legújabb fejlődésű központjainak összefüggése. Ugyanezt találjuk a kereszténység kitörésénél: Rómában a legújabb fejlődési fok központján megsemmisül az együttes műveletek összefüggése. Itt is megszűnnek a legmagasabb fokú értelmi tevékenységek. Helyükbe az összefüggésnek csak egyes töredékes részei lépnek, azok működnek tovább. A kiéhező hajótörött olyan műveleteket végez, értelmi funkciói csak olyan töredékes részletekben nyilvánulnak, melyek nincsenek többé összefüggésben egymással. A megmenekült hajótöröttektől halljuk, miféle tünetei vannak a gondolkozás e megtévelyedésének, mikor az egészséges emberi elme már kizökkent az összefüggő értelmesség állapotából.

A római kulturtest szintén szétesett a maga együttes funkcióinak egyes részleteire, töredékeire; miután e funkciók többé nem tartottak össze. Értelmi tekintetben ugyanezt találjuk: az emberek már csak egyes részleteit, töredékeit fogják fel azoknak az együttes gondolati képződményeknek, melyeket a görög-római filozófia, teozófia kifejtett, s ezekből a részletekből, töredékekből táplálkozott a keresztény teológiai elmélkedés.

A hajótöröttek agyvelejében se történt egyéb: az együttes műveletek legmagasabb fokú, tehát legújabb keletű központja nem táplálkozott többé, megbénult, s ennél fogva az együttes tevékenységek a közvetlen szomszédos alacsonyabb fejlődési fokra, tehát a fejlődésnek egy primordiális fokára süllyedtek alá, a melynek képződményei még nem álltak e magasabb újabb központ uralma alatt. Láttuk, hogy a római kulturtest együttes funkciói is primordiális központokra szálltak le. A görög-római értelmi képződményeknek ilyen primordiális fokokra való visszaesését látjuk lépésről-lépésre ismétlődni a szellemi életben is, a hol a vallás mithikus elemei azok, a melyek mindinkább érvényesülnek.

Az éhenhaló hajótöröttek magasabb szellemi tevékenységeinek szervezeti bomlása után mindig a régebbi szellemi képződmények: az indulatok műveletei tűnnek fel újra. A szellemi fejlődésnek ezt az alacsonyabb rétegét találjuk a vadaknál, kik egyszerűbb szervezetű érzéseiknek ösztönzése szerint cselekszenek, a mint nyers indulatuk egy pillanat alatt fellobban s hirtelen haragra gerjednek. A magasabb fokú együttes kulturtevékenységek szervezeti bomlása föllépett a kulturtestben is, a

szervezet visszaesett az őállapotok primordiumaira, s ezek a primordiumok tombolnak most az indulatok zabolázatlanságával, az elvadult középkor nyers érzéseinek gerjedelmével. Az értelmi képződmények a középkori kereszténységben is szétesnek a vad-eredetű indulatok alanti fokozataira, a babona, bálványozás, fétis-imádás típusára, olyan cselekvésekre, melyeket ez ő primordiumok indítanak meg.

Az éhhalállal küzködőnél annak a régibb szellemi életnek a műveletei is megszűnnek, s föllépnek a látomások, a káprázati képek, tehát olyan szellemi tevékenységek, melyek az ember fejlődését megelőző életfokozatokra nyúlnak vissza, egészen az alacsony fokozatokig, mikor a központok bizonyos még differenciálatlan tapasztalati tüneményekre irányozták együttes műveleteiket. Fénytünemények, a tavasz, ősz bizonyos fényhatásai, a melyek például a madarak vándorlásának okai, vagy hangérzések például a veszedelemben, kéjben, nemi ingerekben s több effélék még a differenciálatlan értelmi állapottal függenek össze, a melyre a behatások kevésbé differenciálva hatnak, hanem látomásokhoz, káprázatokképpen együttesen idéznek elő bizonyos működéseket a központoknak azon emberelőtti ősképződményeiben, a melyeket ösztönöknek nevezünk.

A kulturtestre mint szervezetre nézve ez az alacsony fokozat már nem létezik; itt semmi sem lehet, a mi ember előtt támadt, mert hiszen a kulturális életmód, a kultúra éppen magával az emberrel kezdődik. Csakhogy a szellemi tevékenységeknek mégis meg vannak a maguk előzetes fokai, megvannak a kulturtest sejtindividuumában, az emberben is. És így az együttes tevékenységek a kereszténységben is szétesnek olyan műveletekre, melyek megfelelnek a látomások, káprázatok lökéseinek, a mire bőséges példát nyújt azon idők vallásos őrjöngése.

A hajótörött, éhségtől elkínózva, őrjöngésében jótévő fénytünemények látomásait veszi észre az égen, csalogató, édesgetőn hívó alakokat lát, a mint lehellétszerűen tova lebbennek a fényben, a vakítóan szikrázó napsugarak dicsfényében, föld feletti hangokat hall hatalmasan kitörni, a melyek megtöltik lelkét és egy sohanem sejtett mennyei zene nyugözi le és emeli föl egyszersmind, a gyönyör és a fájdalom képe uralkodik érzékein, majd ismét irtózat és félelem ragadja magával, s ez mind jön és eltűnik ismét. . .

A keresztény vallás egyes tünetényeiben a visszaesés ugyanezen fokaival találkozunk; káprázatok, látomások nehezdednek a vallási tevékenységekre.

A hajótöröttet végre elfogja a görcsös izomőrjögés, a tevékenységek utolsó szikrája már erre a primordiumra szorítkozik. A vallási életet is magával ragadja az izomgörcsök őrjöngése, a hívők kórságos görcsös tánczokra kerekednek, — az organikus, általános éhhalál fiziológiája ebben az irányban is, e legvégső határig követhető.

A kulturszervezet kiállta a kereszténységben e rettenetes válságot.

A kereszténység pedig tényleg, a megváltás válsága volt.*

Méry.

* E szociológia második része az ezen patológiai állapotból való kibontakozással, a kóryanag fokenkénti kiküszöbölése folyamatával, a produktív tevékenységek új szerveződésével foglalkozik. Ezen új szerveződés most már a visszaütés kóros típusa, a militaris állami szervezet ellen irányul. A nemzeti élet fiziológiája ezen világításban. A tőke élettani szerepe ezen folyamatokban. A produktív szerveződés organikus útja. Azon pillanat élettani meghatározása, midőn e kiküszöbölés folyamata véget ér és a kiképződő új organizáció rendje lép a régi helyébe.